ВѢСТИ и ОЦѢНКИ.

Турски документи въ Рилския манастирь.

Въ началото на августъ тая година направихъ една разходка до Рилския манастиръ и тамъ останахъ поразенъ, когато узнахъ, че имало много турски документи въ монастирската архива. Крайно заинтересуванъ, помолихъ уважаемия игуменъ на манастира да ми ги покаже, и любезниятъ отецъ Иоасафъ на драго сърце даде да ги прѣгледамъ. Отъ прѣглеждането, което се продължи три деня, извлѣкохъ дълбокото убѣждение, че по-голѣмата часть отъ тия турски документи съдържатъ цѣнни материали както за миналото на самия Рилски манастиръ, така и за историята ни подъ турското робство, най-вече за историята на нашата черква. Ето защо смѣтамъ за свой дългъ да привлѣка просвѣтеното внимание на светия синодъ и на министерството на народното просвѣщение върху тия забравени, но пълни съ значение за насъ документи. Длъжность се налага и на двѣтѣ учрѣждения да се заинтересуватъ за тѣхъ и да ги направатъ достѫпни за нашия ученъ свѣтъ.

Всички документи възлизатъ на брой 325. Отъ тѣхъ около 50 сѫ *фермани,* издавани въ разни врѣмена отъ канцеларията на турскитѣ султани относително правата на манастира, черквитѣ и монаситѣ му. Други 50 сѫ *бюрултии,* издавани отъ велики везири и валии за охраняването на манастира отъ хайдушки и разбойнически нападения. Има около 40 документи, тъй наречени *худутнамета,* т. е. сѫдебни актове, издадени за опрѣдѣляне границитѣ на манастирскитѣ гори и пасбища. Други 40 сѫ *худжети,* т. е. сѫдебни актове, издадени за притежание на недвижими имоти, пръснати въ Мизия, Тракия и Македония. Има около 45 *вакъфски актове,* които се отнасятъ за поземелни имоти, посветени на турски джамии и текета и купени отъ манастира подъ опрѣдѣленъ данъкъ, нареченъ *муката.* Около 55 сѫ обикновени *тапии,* т. е. актове за притежание на недвижими имоти отъ манастира.[1]) Има 10 *актове,* издадени отъ разни *спахии-тимариоти* за притежание на недвижими имоти отъ манастира, 5 *документа* сѫ издадени отъ *вакъфски назари* (управители на вакъфа) за притежание на имоти отъ манастира. Други 5 документа сѫ *прѣдписания,* издадени отъ везири и валии за поправяне на манастирскитѣ черкви. Има едно *официално изложение (масбата),* издадено отъ

[1]) Забѣлѣжително е, че въ много тапии имотитѣ сѫ писани на името на отдѣлни монаси отъ манастира.

дупнишкия административно-сѫдебенъ съвѣтъ за провѣряване правата и привилегиитѣ на манастира. Има сѫщо едно *извлѣчение (хилясе)* отъ най-старитѣ турски архиви, което опрѣдѣля правата на населението — рая, що живѣе въ селата, принадлежещи на манастира, което дава свѣдѣния за броя на жителитѣ въ тия села, за санджака и казата, подъ които спадатъ тѣ и пр. Има най-подиръ около 23 документа, които не могатъ да се подведатъ подъ никоя отъ горнитѣ категории, но въ които все се намиратъ загатвания за правата и привилегиитѣ на манастира.

Отъ всички тия документи най-стари сѫ четири и тѣ датиратъ отъ началото на 16. столѣтие.[1]) Има около 40 документи, които датиратъ отъ 17. столѣтие, а всички останали, значи най-голѣмата часть, датиратъ отъ 18. и 19. столѣтия.

Прочетохъ изцѣло 4 голѣми фермана, които стоятъ окачени въ манастирската библиотека. Два отъ тѣхъ сѫ издадени отъ султанъ Селимъ III и сѫ адресувани до дупнишкия кадия, подъ чиято юрисдикция се е намиралъ Рилскиятъ манастиръ (въ края на 18. вѣкъ). Въ тѣхъ се заповѣда на кадията да спазва точно духа на старитѣ права и привилегии на манастира и да не позволява на разни чиновници и влиятелни лица да вършатъ насилия и побои надъ монаситѣ. Другитѣ два фермана носятъ подписа на султанъ Меджидъ и сѫ издадени по случай назначението на извѣстния Авксентий най-напрѣдъ за херцеговински, а сетнѣ за велешки митрополитъ. Въ тѣхъ сѫ посочени всички права и привилегии, които му се даватъ като митрополитъ, а тъй сѫщо и всички задължения, които той взима спрѣмо държавата.

Тия четири фермана сѫ написани съ златни турско-арабски букви отъ рода на тъй нареченото писмо *диванъ-язиси*. Хартията имъ е пергаментова и подплатена съ зелено платно. И четиритѣ сѫ турени въ стъклени рамки съ позлатени крайща. Дължината имъ достига 1 м. и 10 см., а ширината имъ е не повече отъ 55 см. Отгорѣ на хартията сѫ изобразени арабески и цвѣтя съ златни орнаменти. Султанската тугра е написана съ великолѣпни златни букви. На около по крайщата сѫ теглени златни линии. Между редоветѣ има поставени златни точки. Изобщо цѣлиятъ външенъ видъ на тия фермани е разкошенъ и прави много хубаво впечатление.

Прѣгледахъ и други четири фермана, които сѫ безъ рамки и се пазятъ въ особни кутии при игумена. Въ тѣхъ се говори за подпалвания и ограбвания на манастира отъ разни хайдути и разбойници прѣзъ втората половина на 18. вѣкъ. Между другото тукъ се дава право за ново изграждане на изгорѣлитѣ сгради. Едни сѫ издадени отъ султанъ Хабдулъ-Хамидъ I, а други отъ султанъ Мустафа III. Тия фермани нѣматъ онзи разкошенъ видъ, който иматъ споменатитѣ по-горѣ.

Намѣрихъ единъ худжетъ (сѫдебенъ актъ), въ който се говори за страшно нападение на Рилския манастиръ отъ 100 души конници, прѣд-

[1]) Единътъ носи дата 1500 г. отъ Р. Хр. (905 г. отъ егира), другиятъ — 1510 г. отъ Р. Хр. (915 г. отъ егира), третиятъ — 1520 г. (925 г. отъ егира) и четвъртиятъ — 1527 г. (932 г. отъ егира).

вождани отъ самоковския капуджи-баши. То станало въ срѣдата на 18. столѣтие. Тогава били убити 8 души монаси, а другитѣ били прогонени отъ манастира. Подадена била жалба до Самоковския кадия, който възвърналъ монаситѣ и ги примирилъ съ похитителя, комуто наложилъ обезщетение около 700 гроша. Въ всички худжети изобщо привлича вниманието едно обстоятелство: указватъ се поименно всички градове, въ които имало метоси, принадлежещи на Рилския манастиръ, а въ нѣкои по-голѣми градове, като София, Кюстендилъ, Нишъ и пр., освѣнъ метоси указва се, че имало и други имоти, отъ които манастирътъ получавалъ голѣми доходи.

Поради краткото врѣме, съ което разполагахъ, можахъ да прѣведа in extenso само единъ ферманъ, въ който най-ясно сѫ изтъкнати правата и привилегиитѣ на Рилския манастиръ. Той е единъ отъ двата фермана, за които се спомена по-горѣ и които сѫ адресувани отъ султанъ Селима III до дупнишкия кадия.

Султански ферманъ,

издаденъ отъ султанъ Селимъ ханъ III.

Да се дѣйствува точно споредъ съдържанието.

До моя високо-просвѣтенъ, достоенъ и славенъ кадия въ гр. Дупница. Нека Всевишниятъ въздига славата му и укрѣпява силата му.

Отъ текста на този мой царски актъ, украсенъ съ надлежнитѣ султански знакове, когато го получишъ, ще узнаешъ, че отъ страна на грѫцкия патриархъ и синодалния съвѣтъ, който заседава въ прѣстолния ми славенъ градъ Цариградъ, е подадена до Височайшия ми императорски диванъ писмена подпечатана просба относително Рилския манастиръ.

Въ нея се казва, че възъ основа на старитѣ законоположения, които сѫ въ сила и сега, никое външно лице безъ мое височайше разрѣшение не може да туря рѫка на черквитѣ и манастиритѣ, които се намиратъ подъ единствената властъ на митрополититѣ, подчинени на грѫцката патриаршия. Явява се сѫщо, че никой отъ органитѣ на моята гражданска и военна властъ *(ехли-урф-тайфаси)*, дори и да притежава бюрултия, нѣма право да върши насилия и грубости въ християнскитѣ черкви и манастири и безъ мое изрично позволение не се допуща да прави ревизия въ тѣхъ. Съобщава се, че при всичко това, макаръ и да е запрѣтена всѣка намѣса и насилие отъ страна на когото и да било и въпрѣки установенитѣ стари права на черквитѣ и манастиритѣ, нѣкои отъ моитѣ чиновници заедно съ нѣкои влиятелни личности съ ѝмисълъ за материална облага се осмѣлявали да отиватъ въ манастира, що се именува *Свети Иванъ* и лежи въ Рилската планина въ една мѣстность, която спада подъ твоя сѫдебна юрисдикция, и подъ прѣдлогъ, че сѫ пратени да правятъ ревизия на черквитѣ, въ които били направени нѣкакви поправки, вършели сѫ голѣми насилия и побои, като по тоя начинъ сѫ прогоняли монаситѣ отъ тамъ. Това се повтаряло вече нѣколко пѫти и давало

поводъ за постоянни оплаквания прѣдъ Императорския ми диванъ. Найсетнѣ, като ми извѣстява съ тая си просба, че нѣкои отъ органитѣ на моята гражданска и военна власть съ бюрултия и съ мураселе[1]) сѫ вършили и продължаватъ да вършатъ подобни беззакония и жестокости въ казания манастиръ, патриаршията ме моли да издамъ височайша заповѣдь за окончателното имъ прѣкратяване.

Тази просба биде благосклонно приета и прѣпратена за справка въ управлението на старитѣ архиви — въ отдѣла за епископскитѣ права, които архиви се пазятъ въ императорското ми съкровище.

Отъ справката се установи, че никое външно лице безъ мое височайше разрѣшение не може да туря рѫка на черквитѣ и монастиритѣ, които отъ старо врѣме се намиратъ подъ единствена власть на митрополититѣ, че никой отъ органитѣ на моята гражданска и военна власть, дори и да притежава бюрултия, нѣма право да върши насилия и грубости въ християнскитѣ черкви и манастири и безъ мое изрично позволение не се допуща да прави ревизия въ тѣхъ, и най-сетнѣ, че съгласно съ правилата, изложени въ бератитѣ на митрополититѣ, само подирнитѣ могатъ да се разпореждатъ въ черквитѣ и манастиритѣ, които се намиратъ въ тѣхна епархия.

Прѣдъ видъ на всичко това благоволихъ да издамъ тоя си височайши царски ферманъ и заповѣдамъ — отъ деня, въ който настоящиятъ ми актъ пристигне тамъ, да дѣйствувашъ точно споредъ съдържанието му. Ти си длъженъ въ интереса на службата да не допущашъ никакви нарушения на старитѣ права и привилегии, дадени на митрополититѣ относително владѣнието на черквитѣ и манастиритѣ, които се намиратъ въ тѣхна епархия, толкова повече, че тия права и привилегии сѫ зарегистрирани въ архивитѣ, които се пазятъ въ императорското ми съкровище, а въ такъвъ случай дългътъ ти налага да съгласявашъ по-строго дѣйствията си съ духа на наредбитѣ, указани съ височайши царски берати. Длъженъ си още да не допущашъ никой отъ органитѣ на моята гражданска и военна власть, дори и да има бюрултия, безъ мой царски ферманъ да отива въ Рилския манастиръ, както и въ другитѣ черкви и манастири съ ѡмисълъ за материална облага и подъ прѣдлогъ, че иска да прави резизия, да върши насилия и побои надъ монаситѣ.

Така да знаешъ, така да дѣйствувашъ.

Трѣба да отдадешъ пълна вѣра и дълбока почить на височайшитѣ ми царски знакове — туграта и монограма ми, сложени въ началото на тоя мой царски ферманъ, издаденъ въ прѣстолния ми славенъ градъ Константиниé — днесъ, 7 день отъ мѣсецъ Зилхидже 1215 год. отъ егира (1800 г. отъ Р. Хр.).

14. VIII. 1907 г. **Д. А. Ихчиевъ.**

---

[1]) Официална записка, подобна на призовка, съ която се позволява събиране на парични суми, правене ревизия и повикване частни лица въ правителствено учрѣждение.